

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИПИ ДЕМОКРАТІЇ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ ДЛЯ СВОБОДИ СОВІСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Вихід за межі абстрактних декларацій у питанні про демократичний контекст забезпечення релігійних свобод, об'єктивний аналіз і врахування проблем практичної реалізації принципів демократії – з одного боку, і забезпечення релігійної свободи – з іншого в країнах з різним історичним досвідом державно-церковних та міжконфесійних відносин досить швидко виявляє істотно складний, суперечливий і неоднозначний характер взаємовідносин цих суспільних явищ й позбавляє нас легковажного оптимізму щодо перспектив безпроблемного їх узгодження. Зайвий раз на цю складність вказує ціла низка рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи і, зокрема, Рекомендація 1396 (1999) «Релігія та демократія», Рекомендація 1556 (2002) «Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі», а також Резолюції Ради з прав людини при ООН «Боротьба проти дифамації релігії» (прийнята 25 березня 2010 р.).

Історично склалося так, що і релігія, і демократія як два досить давні способи організації та унормування відносин у суспільствах за своїм змістом, принципами і схемами втілення ключових ідей у багатьох параметрах суперечили одне другому, відображаючи різносутнісні базові положення, що лежали в їх основі. Власне демократія й виникла як опозиційна реакція на класичну релігійно-монархічну схему «правління одного» (монархію), за якою будувалися, зокрема, моделі сакральної влади в іудаїзмі, християнстві, ісламі та ін. Цій схемі була протиставлена демократична модель як «правління всіх», «правління усього народу», що заперечувала не лише релігійно-церковні приписи щодо здійснення влади (жорстка ієрархія, беззаперечна підлеглість, релігійно вмотивоване єдиновладдя верховного правителя на вершині владної піраміди), а й аристократичну модель з імперативом «володарювання лише обраних, привілейованих, елітних родів».

До такого історичного екскурсу можна було б не вдаватися, якби ця давня суттєва суперечність двох способів унормування відносин у суспільствах не виявилась такою живучою аж до сьогодні, коли релігія (що як суспільне явище утворилася свого часу за нормами давніх укладів) змушена існувати нині в демократичних суспільствах, які власне заперечують єдиновладдя, теократію, авторитаризм, тоталітаризм, знеособлення особистості, утверджують поліконфесійність, свободу вибору світогляду, способу поведінки і т. п. У нинішній історичний період – період інтенсивної демократизації суспільств – з одного боку, і посилення впливу релігійно-церковного чинника – з другого – суперечності обох орієнтацій в силу різних причин (об'єктивних і суб'єктивних) породжують чимало соціально резонансних наслідків, нерідко негативних, що істотно підносять рівень нестабільності в і без того нестабільних суспільствах. Виявами негативних наслідків, продукованих суперечливим характером співіснування релігії і впроваджуваними демократичними принципами, є:

- масштабне чи локальне ускладнення або й загострення державно-церковних, міжцерковних відносин;
- спроби держав з різного роду благими намірами втручатися у релігійно-церковне життя, переносити державно-адміністративні методи на

розв'язання внутрішньоцерковних проблем, законодавчо чи нормативно закріплювати нерівність церков та релігійних організацій, ранжувати їх за значущістю з міркувань «традиційності», «історичного вкладу», «національного характеру», ознак «сектантства», «екстремізму», «тоталітаризму» і т. ін.;

- намагання клерикалізувати світські за конституціями державні структури;
- загострення крайніх позицій локальних релігійно-націоналістичних угруповань, «вихід на поверхню фундаменталістських і екстремістських тенденцій, активізація спроб включити релігійні гасла й релігійні організації до процесу військової, політичної та етнічної мобілізації, поставити їх на службу войовничому націоналізмові та шовінізмові, а також у політизації релігійного життя» [11, 74-75] та ін.

Відображенням далеких від безпроблемності відносин між прагненнями реалізувати демократичні принципи й непоступливістю виразників релігійних ідеалів є досить промовисте формулювання проблеми в Рекомендаціях ПАРЄ 1396 (1999 р.). З огляду на потужний потенціал опонуючих сторін, Асамблея змогла сформулювати можливі відносини між демократією і релігією так: «Демократія і релігія *не обов'язково несумісні*, зовсім навпаки» (курсив наш. – *В.К.*) [10, 57]. Така редакція більш ніж поміркованого формулювання проблемності відносин досить точно відображає силу опонуючих сторін у Європі і світі на проблемній царині сумісності демократії та релігії. На практиці демократизація всіх сторін життя, утвердження прав людини, особливо в країнах постсоціалістичного простору, досить часто входить в колізію з традиційними релігійними, національними, культурними устоями, найбільш активними виразниками яких нерідко є церкви та релігійні організації, зрозуміло, переслідуючи свої корпоративні інтереси. Помножена на політичний контекст кожної країни, на мінливість політичних курсів країн, поліконфесійність з виразним домінуванням традиційно потужних православ'я і католицизму, на триваючу (хоча й латентну) боротьбу між церквами за право першості впливу на державні структури, проблема сумісності демократії і релігії, ймовірно, ще не скоро знайде своє взаємоприйнятне рішення. Ми бачимо, як непросто вона вирішується в країнах тривалої демократії (Франція, Німеччина, Велика Британія та ін.). Ще менше підстав для сподівань на швидке порозуміння й узгодження демократичних засад й принципів та релігійної і релігійно-національної традиційності в країнах т. зв. транзитного періоду розвитку, в країнах з невеликим досвідом демократії, але з високим рівнем довіри до традиційних релігійних орієнтацій та цінностей; в країнах, що продовжують, як Україна, отримувати невтішний результат моніторингу стану духовного здоров'я суспільства і нації. У цьому відношенні показовими є результати соціологічних досліджень в Україні щодо ставлення до самого інституту демократії: він залишається найбільш бажаним типом державного устрою (за нього висловилися 32,2% респондентів), по-перше, має місце тенденція до істотного зменшення цього рівня (за п'ять останніх років – на 9%), по-друге, надзвичайно високим виявляється відсоток тих, хто невдоволений чи переважно невдоволений тим, як функціонує демократія в Україні (64,8%) [14, 515–516].

Ймовірно, що вирішення проблеми сумісності, співіснування принципів демократії та релігійного вибору лежить *не на шляху*:

а) розведення сфер їх реалізації, коли б одні переймалися демократичними принципами життєорганізації, а інші безвідносно до перших – утвердженням

релігійних ідей та цінностей. На сьогодні це неможливо навіть для спільнот, де держава і церква законодавчо відокремлені одне від другого;

б) демократизації самих внутрішньоцерковних устоїв, віросповідних догматів чи релігійного способу життя, оскільки це було б втручанням у сакральну та інституційно-церковну сферу, суперечило б самій суті релігійно-церковного феномену, що спирається на ортодоксію, вмотивований консерватизм, авторитаризм і традиціоналізм;

в) ігнорування, дискредитація чи викривлене тлумачення однієї із сторін цих відносин на користь іншої. Такі однобічні підходи фактично утверджували б можливість існування лише однієї складової, бо коли, наприклад, демократія як явище подається виключно у чорних фарбах, як уособлення бездуховності, гонитви за владою і грошима, розгулу аморальності, всюдозволеності, насадження американізму, засіб «просування американських цінностей і американських інтересів» [17, 1–7] і т. п., то зрозуміло, що альтернативи у релігії немає: залишається лише вона як запорука духовного життя і державної стабільності.

Був час, коли деякі чинні й нині вітчизняні церковні лідери не знаходили ніяких позитивних характеристик для демократії, прав людини (закликали не вірити вбраним у чужі «одежі демократії», про права людини говорили лише в редакції: «так звані «свободи» і «права людини» тощо) [16]. На сьогодні характер тлумачення демократії, проблеми балансу між принципами демократії і релігії, демократії і проблем забезпечення свободи релігій назагал змінився у бік зваженості та поміркованості, у всякому разі – якщо судити з офіційних виступів релігійних лідерів в Україні, представників вітчизняного політикуму. Водночас на практичному рівні, на рівні виступів ряду публічних діячів (як світських, так і релігійно-церковних), деяких заангажованих науковців, думки окремих соціальних груп поширеними залишаються:

- позиція уникання висловлювань з проблеми сумісності демократії та релігії, їх узгодженого співіснування, за якою нерідко стоїть глухий спротив, насторожене чи опозиційне ставлення представників певних соціальних груп, церков або релігійних організацій до демократичних нововведень у суспільстві та державі. Намітилися два види зокрема релігійно-церковного реагування: один публічний – стримано-формальний чи ухильний, інший, – що підміняє зрозуміле об'єктивно-критичне реагування на все нетрадиційне внутрішньокорпоративним драгівливим ставленням до таких нововведень (на ідеологічний плюралізм, свободу і рівність релігій, на правову рівність давніх традиційних і «нових» релігій, на ідентифікаційні номери тощо);
- викривлене, суб'єктивно-упереджене тлумачення демократії, демократичних принципів як явища «чужого», штучно привнесеного із-за кордону, витлумаченого як реалізація проекту зарубіжних ідеологів підігнати Україну, Росію, інші країни під західні стандарти, витіснивши такі традиційні ознаки ідентичності, як етнічна, культурна, релігійна. Зазвичай, розмови про «демократичне варварство», наступ «релігійного плюралізму», небезпеку для держави перетворитися на «ідеологічний відстійник для найбільш деструктивних і тоталітарних релігійних сект», про «загрозу історичним і національним духовно-моральним цінностям» закінчуються закликами орієнтуватися на одну «традиційну» церкву, яка буцімто тільки й може виконати місію «духовно-моральної підпори

нації» [17, 1–7];

- прагнення в сучасних наукоподібних термінах ідеалізувати і в завуальованій формі нав'язати застарілі цінності, старі відносини держави і церкви, міфічні уяви про ідеальний православний світ доби Російської імперії як чи не єдину панацею проти «західних демократичних стандартів»;
- витлумачення багатьох понять, ідейно пов'язаних з демократичними принципами (таких як «свобода совісті», «релігійна свобода», «відокремлення держави і церкви», «рівність релігій перед законом», «релігійний плюралізм», «толерантність» та ін.), як поняття про явища, що загрожують стабільності держави і «національній за формою релігії», ведуть до роздвоєння та «дискомфорту особи», так що їх практичне запровадження в державі та суспільстві має розцінюватися не інакше, як «національна ганьба» [17, 1–7]. З розвитком життя під демократичними гаслами «свободи», «прав людини», з реалізацією гуманістичних цілей церква пов'язує тенденцію ХХ–ХХІ ст. всі свої біди нових часів: секуляризацію суспільства, глобалізацію, відхід від християнства та християнського способу життя, а також революції, масове знищення людей, геноциди і т. п. негативні суспільні явища [1, 14], ніби таких явищ у минулому, за неподільного домінування християнства не було.

Ймовірно, що позитивне розв'язання зазначеної проблеми, яка означена як *проблема* і на світовому та європейському, і на регіональному рівнях, лежить у площині:

- - по-перше, *зважаючи, надзвичайно чутливого дотримання балансу* між принципами демократії, забезпечення прав людини, свободи совісті, свободи релігій й існуючими в кожній країні і, зокрема, в Україні традиційними духовними цінностями (національними, культурними, релігійними, етичними), що є базовими в ідентичності народу. Оскільки міжнародним, зокрема, європейським інституціям, що готують узагальнюючі документи-рекомендації з цих питань, не завжди вдається враховувати специфіку конкретної країни, то, вочевидь, самі країни мають виступати гарантами такого збалансованого, обережного підходу при реалізації демократичних принципів у всі сфери життя, зокрема у релігійну;
- - по-друге, у врахуванні *характеру* такої сумісності: демократичні принципи, у відповідності до яких реформується суспільство, суспільні відносини стають тими всезагальними, конституційно і законодавчо закріпленими політичними, соціальними, правовими, духовними умовами, тим контекстом, у якому відбувається розвиток українського соціуму, а як у ньому організувати діяльність релігійно-церковних інституцій, як реагувати на демократичні зміни і чи реагувати взагалі церкви і релігійним організаціям – це справа їх самих.

Проблемність виникає здебільшого не тоді, коли політики намагаються щось «демократизувати» в релігійно-церковній царині (думаємо, у поставторитарний період нашої історії це просто неможливо: церкви і релігійні організації надто чутливо оберігають свої суверенітети), а тоді і там, де релігійно-церковним інституціям починає здаватися, що ініційовані державою демократичні перетворення починають загрозувати релігійним засадам і традиціям, надають

комусь пріоритетні умови тощо і релігійно-церковні інституції починають по своїх каналах, у тому числі – через звернення до державних структур, солідарних партійних об'єднань намагатися змінити умови реалізації нововведень.

На аналізі практики запровадження в нашій країні доби незалежності конкретних принципів демократії, що так чи інакше зачіпають інтереси церков, релігійних організацій і, власне, віруючих, цю проблемність особливо наочно видно.

Принципи демократії, як відомо, це ті первісні незаперечні вимоги, які висуваються до усіх суб'єктів демократичного процесу. Серед них: свобода вільного вибору, рівні права, рівність усіх перед законом, що не лише декларована, а й гарантована; гарантії прав не лише щодо більшості, а й меншинам – релігійним, етнічним, політичним; відсутність дискримінації, привілеїв чи обмеження законних прав особи; ідеологічна багатоманітність, плюралізм думок, відсутність ідеологій, визнаних державою обов'язковими; дія принципу верховенства права у практиці правовідносин між державою і церквами та релігійними організаціями, між самими церквами та релігійними організаціями; рівний доступ усіх до засобів масової інформації та ін. При цьому утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; права гарантуються та реалізуються у відповідності не лише до вітчизняного законодавства, а й міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України [8].

За всієї очевидності справедливого, загальноприйнятого характеру цих принципів їх практична реалізація в багатьох випадках породжує тенденції ускладнення відносин, несуголосності з традиційними етноконфесійними життєорганізуючими устоями, вияви недовіри до самої демократичної норми, заклики разом з кардинальним переглядом чи відмови від конкретних демократичних нововведень відмовитися і від певної демократичної норми взагалі як такої, що суперечить національним чи релігійно-церковним традиціям, а то й «національній безпеці». Про проблемність узгодження демократичних норм і етноконфесійних особливостей навіть на європейському рівні засвідчує той факт, що існування таких розбіжностей досі не дає державам – членам ЄС створити певну уніфіковану європейську систему в галузі державно-церковних відносин і жодна з трьох основних моделей таких відносин, що на сьогодні існують у Європі, не є сумісною зі ст. 9 Європейської конвенції з прав людини [6, 9].

Розглянемо кілька конкретних проблем задекларованої теми, пов'язаних безпосередньо з українським контекстом.

1. *Рівність релігій перед законом, рівність у забезпеченні свободи релігій.* Це питання актуалізувалося у *проблему* разом з демократизацією українського соціуму та її наслідками – процесами утвердження релігійного плюралізму і вільної поліконфесіоналізації релігійного простору України. Релігійна мережа УРСР ще й на кінець «перебудовних» 80-х років минулого століття складала близько одного десятка віросповідань, а 74,3% загальної кількості всіх релігійних організацій в Україні склали релігійні організації єдиного Українського екзархату Російської Православної Церкви (понад 5,2 тис. організацій) [12]. У 60–80-ті роки минулого століття практично не доводилось говорити про нерівність між церквами, релігійними організаціями чи віруючими – у правовому аспекті *всі були рівні, однаково обмежені* державою та ідеологічно-атеїстичними пріоритетами, ні про яке розширення релігійної мережі чи реєстрацію нового релігійного напрямку або громади на практиці не могло бути й мови. Проголошення в Україні з початку 90-х

років ХХ ст. ідеологічної демонополізації, світоглядного плюралізму, розширення реальних прав і свобод для церков та релігійних організацій, різке зростання не лише релігійної мережі, а й релігійних напрямів, течій і толків мали своїм передбачуваним наслідком *конфлікт релігійних інтересів* між практично всіма церквами та релігійними організаціями, що виливався у їх латентну боротьбу за віруючих, культові будівлі та майно, за віртуальне церковне «главенство», за вплив на суспільну думку, представників влади, політиків, на ЗМІ тощо. За відносно невеликий історичний період існування незалежної України чисельність віросповідних напрямів зросла до 55 (за підрахунками проф. А. Колодного ця цифра сягає близько 120 [7]), що на сьогодні представлені понад 35,2 тис. зареєстрованих і незареєстрованих релігійних організацій [5]. Не можна не брати до уваги й того, що процеси поліконфесіоналізації відбуваються в умовах проживання в Україні більше 130 етносів.

Поява на конфесійній карті України величезної кількості релігійних організацій – суб'єктів права істотно загострила увагу до питання правової і практичної *рівності* усіх церков та релігійних організацій. При цьому молоді, відносно недавно створені релігійні організації заявили про свої претензії на правову рівність з іншими релігійними організаціями, а історично традиційні для України церкви в умовах появи енергійних конкурентів почали перейматися збереженням за собою існуючого традиційного статусу, час від часу звертаючись до державних структур з клопотанням законодавчо закріпити за ними особливий статус, співмірний їхньому історичному внеску в розвиток народу та національної культури. Не секрет, що рішуча зміна політичних, економічних, духовних орієнтирів Україною на початку 1990-х років створила у цей період у деяких релігійних організацій та тісно пов'язаних з ними політичних груп українського істеблішменту ілюзію безмежного (всупереч інтересам інших) розширення можливостей релігії і церкви в державі, як це сталося у країнах з історично домінуючими лобіювання законодавчого закріплення інтересів конкретних конфесій під приводами єдино "національної", "традиційної", "найчисленнішої", "канонічної" тощо. Аргументація на користь подібних підходів широко побутувала в цей період не лише в ЗМІ, на наукових семінарах та конференціях, а й у риторичі державних посадовців, народних депутатів, деяких ієрархів. Як згодом стало відомо, у закритому режимі велись навіть консультації, де платою за офіційне закріплення статусу церкви як "першої", "державної" була певна позиція віруючого електорату.

За цих умов чи не єдиним ефективним шляхом нормалізації ситуації, забезпечення, з одного боку – демократичного вибору, з іншого – релігійних свобод, було блокування будь-яких законодавчих ініціатив, що могли порушити існуючу (хоч і відносно) паритетність у релігійно-церковному соціумі; рівність церков, релігійних організацій чи конфесій перед законом, права громадян різних віросповідань на свободу світогляду. Тільки пильна увага віруючого загалу до недопущення дисбалансу "рівноваги і противага" між трьома великими і авторитетними церквами (Українською Православною Церквою Московського Патріаріхату, Українською Православною Церквою Київського Патріархату та Українською Греко-Католицькою Церквою), а також поступове формування і утвердження як домінуючого зваженого підходу законодавчої та виконавчої влади до цього питання дало змогу деактуалізувати питання про ранжування, диференціацію, нерівність церков і конфесій в Україні, не допустити

законодавчого закріплення подібних ідей. У деяких сусідніх країнах забезпечити таку рівність не вдалося, негативні наслідки чого ми сьогодні спостерігаємо.

Слід віддати належне Україні й у іншому: незважаючи на неодноразові спроби як світських, так і церковних орудників, не пройшли й пропозиції закріпити у вітчизняному законодавстві положення, що в тому чи іншому вигляді обмежували б права й інтереси новітніх релігійних організацій, могли порушити принцип рівності релігійних організацій перед законом, під якими б гаслами це не підносилося: "боротьби з сектантством", з «релігійними культурами деструктивного типу та тоталітарних сект», "нетрадиційними релігіями" і т. п. Релігієзнавча і правова спільноти, законодавці, представники органів виконавчої влади, практики поділяють думку про провокативний характер подібних термінів. За ними криється намір підштовхнути правоохоронні органи до репресивних, заборонних заходів щодо нових релігійних рухів, створити альянс держави і найбільших т. зв. традиційних релігій для боротьби з інакшесудоманням [13, 20]. Повчальну і конструктивну роль у виборі Україною правильного шляху у цих питаннях відіграв досвід Європи та світу. Йдеться про низку міжнародних та європейських документів з цього питання (маються на увазі, зокрема, Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань, Рекомендація ПАРЄ 1202 (1993 р.) щодо релігійної терпимості у демократичному суспільстві, Рішення Кабінету Міністрів Європейської Ради (1994 р.) "Секти і нові релігійні рухи" на доповнення до Рекомендації ПАРЄ 1178 (1992 р.), Резолюція Ради з прав людини при ООН «Боротьба проти дифамації релігії» 2010 р.) та ін.

Чи свідчить сказане, що в Україні цю проблему остаточно вирішили? Звичайно, ні. Кращі справи у *правовому аспекті* забезпечення рівних умов для виявів релігійної свободи. Тут основні проблеми розв'язані, проте далеко не всі. Для прикладу можна нагадати про відсутність у чинному законодавстві правового унормування питання про надання церквам статусу юридичної особи. На сьогодні це питання не врегульоване головним чином через відсутність консенсусної позиції самих церков. Деякі церкви вбачають у його позитивному розв'язанні прагнення "окремих сил ввести до нього (тобто до проекту нового Закону. – В.К.) вигідні тільки їм позиції" [4], тобто порушити правову рівність церков. Інша досі невирішена проблема у вітчизняному законодавстві – це фігурування в Законі в ролі суб'єкта права «громадянина», що ставить у формально нерівне становище інших правосуб'єктів – іноземців, осіб без громадянства. Мають місце й інші невирішені у правовому аспекті проблеми на стику демократичних принципів і релігії, релігійних свобод.

Проте найбільше їх на *практичному рівні*, де вони виникають не скільки з причин недосконалості законодавства чи несумісності демократичних норм з вітчизняним контекстом, стільки із суб'єктивних і суб'єктивно-об'єктивних причин. Особливо їх багато у випадках, коли формально несуперечливі рішення місцевих органів влади з різних питань насправді приховують нерівне, вибірково пріоритетне ставлення місцевих влад до одних релігійних організацій і приховано блокуюче чи гальмівне – до інших. Якщо брати лише питання, пов'язане з перипетіями виділення релігійним організаціям земельних ділянок під будівництво культових будівель в регіонах домінування інших віросповідань, то представники таких релігійних організацій могли б представити десятки і сотні фактів про свої поневіряння у країні рівного законодавчого забезпечення прав віруючих (скарги УГКЦ на дії властей міст Києва, Ялти, Сімферополя, Житомира,

Київської області; УПЦ МП – на дії властей у містах Стрий, Жидачів, Миколаїв, Пустомити Львівської області, м. Долина Івано-Франківської області; Духовного управління мусульман України – на дії властей в Кримській АР; РКЦ – на властей міст Києва, Дніпропетровська та ін.) [2].

2. *Дія демократичного принципу верховенства права у практиці правовідносин між державою і церквами та релігійними організаціями, між самими церквами та релігійними організаціями для забезпечення релігійних свобод.* У цьому питанні за останні роки в Україні відбулися істотні позитивні подвиги. Достатньо згадати, що завдяки судовим рішенням було відмінено чимало неправомірних у правовому аспекті, упереджених рішень місцевих органів влади щодо законних клопотань релігійних організацій; виріс рівень звернень релігійних організацій до судів різних рівнів за справедливим розв'язанням існуючих проблем тощо. Водночас, статистика і динаміка надзвичайно низького рівня довіри громадян, у т. ч. віруючих до вітчизняних судів, прокуратури, міліції («не довіряю», «переважно не довіряю» – на рівні 56,8% з тенденцією до зростання недовіри) [15], високий рівень звернень громадян до Європейського Суду через невдоволення рішеннями національних судів України, не спадаючий рівень корупції та нехтування правом та законами у судовій системі, непоодинокі факти прийняття місцевими органами влади рішень, мотивованих не підставами закону, а партійними чи адміністративними міркуваннями, пріоритетами місцевих еліт, свідчать, що верховенство права у забезпеченні релігійної свободи та рівності на сьогодні в Україні – поки скоріше мета, аніж реальність.

3. *Рівні права на доступ церков, релігійних організацій до засобів масової інформації.* У правовому відношенні підстав для якихось обмежень у цьому питанні в Україні немає, проте фактична реалізація такого права у суцільно комерціалізованому масмедійному просторі більш ніж утруднена. Це пов'язано, по-перше, з різною редакційною політикою газет, журналів, телеканалів, інтернетресурсів, зав'язаних на приватні інтереси й уподобання власників; по-друге, з різними фінансово-матеріальними можливостями церков та релігійних організацій, коли практично не працюють всі інші стимули доступу до мережі ЗМІ. Негативними наслідками дії обох чинників є різке різна представленість у вітчизняному медіапросторі представників різних конфесій (від постійної до слабкої чи й взагалі нульової); компліментарне висвітлення діяльності одних церков та релігійних організацій і упереджене інших. За свідченням Генерального секретаря Української Асоціації релігійної свободи П. Ганулича, в 2009 р. мали місце непоодинокі факти, коли на центральних українських телеканалах, у повідомленнях у пресі та на веб-ресурсах розміщувалися матеріали, що недоброзичливо, часто на основі перекручених чи недостовірних фактів характеризували діяльність протестантських християнських спільнот, дискредитували протестантські церкви [3]. На сьогодні в українських ЗМІ (як світських, так і релігійних) за нашими спостереженнями знайдеться лише кілька видань (друкованих, електронних), чия інформаційна політика більш-менш послідовно реалізує курс зваженого висвітлення релігійного життя, інформаційного забезпечення релігійної свободи в Україні, які не вмотивовують надання переваг якійсь одній церкві, а зважено, об'єктивно, рівно, терпимо ставляться до всіх релігій, течій чи напрямів. Більшість інших джерел інформації латентно орієнтована на відтворення релігійних уподобань або переконань своїх

власників, фундаторів чи інвесторів; чутливо реагує на преференції у релігійній сфері владних структур і не може собі дозволити об'єктивну подачу подій, ситуацій у цій сфері; незалежно від контексту подій, явищ або процесів з неминучістю подає інформацію під кутом зору виправдання, «фаворитизму» певної релігії чи релігійної організації, тенденційної критики усі інших. Ще гірше з друкованими релігійними виданнями низки регіонів України, у яких зрозуміла апологетика свого віросповідання супроводжується войовничою, образливо упередженою позицією щодо інших церков чи релігійних організацій [9]. Теоретичні викладки про рівність і толерантність у багатьох релігійних видань перетворюються в голослівні, тільки-но тема починає стосуватися суперечок за культові споруди, земельні ділянки, майнових претензій.

Таким чином, конституційно закріплена зорієнтованість України на побудову суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, критичне врахування свого і зарубіжного досвіду суміщення демократичних принципів і традиційних для країни етноконфесійних устоїв в цілому створили в нашій країні оптимізовані умови для мінімізації проблемності реалізації релігійної свободи в контексті демократичного вибору. Україна, маючи одну з найчисельніших релігійних мереж на постсоціалістичному просторі, за роки незалежності по суті не знала якихось масштабних загострень ситуації на цьому ґрунті. Сприятливі правові умови, моніторинг реалізації релігійних свобод самими церквами та релігійними організаціями дозволяють поступово розв'язувати проблеми цього сегменту і на найбільш складному – практичному рівні.

Використані джерела:

1. Декларація Ювілейного Помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату «Церква і світ на початку третього тисячоліття» / Ювілейний Помісний собор Української Православної Церкви Київського Патріархату 9-10 січня 2001 року. Документи і матеріали. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2001.
2. Державний департамент США. Міжнародний звіт про свободу віросповідання за 2009 рік: Україна / <http://www.irs.in.ua>. 26.10.2009.
3. Експерти розповіли про загрози для релігійної свободи / <http://www.irs.in.ua>. 19.02.2010 р.
4. Заява Синоду УПЦ КП з приводу нового базового законопроекту про свободу совісті від 20 грудня 2006 року / Офіційний сайт УПЦ КП / www.cerkva.info/
5. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2010 року / Джерело: Інститут релігійної свободи / www.irs.in.ua 12.
6. *Інтровігне Массімо*. Свобода релігій в Європі // Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії. – К.: Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 1999. – С. 9.
7. *Колодний А.* «За 10 років в Україні половина релігійних громад будуть протестантськими». Інтерв'ю за підсумками XVIII міжнародної конференції «Історія релігій в Україні» 13.05.2008 р. (м. Львів). Джерело: <http://www.zik.com.ua/ua/news/2008/05/13/135923>

8. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV). – Ст. Ст. 3, 15, 24, 34, 35.
9. *Митрополит Володимир*: «Сюжети в ефірах деяких українських ЗМІ нагадують часи войовничого атеїзму». Засідання Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій за участю Президента України В.Ющенка 28 жовтня 2009 р./ http://orthodoxy.org.ua/uk/tserkovni_hroniki/2009/10/28/27426.html.
10. Рекомендація 1396 (1999) «Релігія та демократія». Прийнято Парламентською Асамблеєю Ради Європи 27 січня 1999 р./ Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – К.: Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, 2006.
11. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1556 (2002) «Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі» / Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – К.: Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, 2006.
12. Справка о количестве зарегистрированных религиозных объединений, действующих в Украинской ССР по состоянию на 01.05.1989 г. / Поточний архів Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР за 1989 р.
13. *Трофимчук Н.* Чего добиваются борцы с "сектами" // Религия и право. – 1999. – №6. – С. 20.
14. Українське суспільство. 1992–2009. Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2009. – С. 515–516.
15. Українське суспільство. 1992–2010. Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАН України. 2010.
16. *Філарет, митрополит*. Послання собору Української Православної Церкви кліру, ченцям і всім вірним чадам святої Української Православної Церкви. Листопад 1991 р.; Слово митрополита Київського і всієї України Філарета у Софійському соборі. 3 листопада 1991 / *Патріарх Філарет*. Доповіді. – Т. 5. – С. 112, 122; *Філарет, Патріарх Київський і всієї Руси-України*. Доповідь на ювілейному Помісному соборі Української Православної Церкви Київського Патріархату 9-10 січня 2001 року / Ювілейний Помісний собор Української Православної Церкви Київського Патріархату 9-10 січня 2001 року. Документи і матеріали. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2001. – С. 31.
17. *Швечиков А.Н.* Религия и демократия / Имперский курьер. – СПб., 2002. – №1. – С. 1–7.